

18. Velká francouzská revoluce

Francie v předvečer revoluce

Ve Francii žilo v 18. století téměř 26 milionů obyvatel (více obyvatel žilo už jen v Rusku). **Absolutistický způsob vlády** ve Francii se po celé 18. století nijak nezměnil, poddaní neměli žádné svobody, jen povinnosti, král měl veškerou moc, mohl nechat kohokoliv bez udání důvodu zatknout a dát do vězení, určoval i náboženské vyznání všech svých poddaných, veškerý tisk byl pod přísným dohledem státu.

Ačkoliv patřilo francouzské království k nejmocnějším státům na kontinentě, nacházelo se ve 2. polovině 18. století ve velmi neutěšeném hospodářském stavu. Na rostoucím státním dluhu se vedle nákladného královského dvora ve Versailles podepsaly především vyčerpávající války, které ale samotné Francii nic nepřinesly. **Ludvík XV.** (1715–1774) pokračoval ve válečné politice svého pradědečka Ludvíka XIV., účastnil se řady válečných konfliktů v Evropě, vedl s Velkou Británií válku o kolonie, kterou prohrál. Francie ztratila Kanadu i většinu svých držav v Indii. Svému vnukovi Ludvík XVI. přenechal zemi v zuboženém stavu s astronomickým státním dluhem, obyvatelstvo sužované rostoucími daněmi a poplatky, nákladný královský dvůr, jehož lesk ostře kontrastoval se zbídačenou zemí.

► Co je hlavním úkolem cenzury?

► Do jakých evropských konfliktů se zapojila Francie za vlády Ludvíka XV. a s jakým výsledkem?

Ludvík XV. (žil v letech 1710–1774) je známý spíše svými milostnými zálety než panováním. **Vládl podle hesla „po nás ať přijde třeba potopa“.** Většinu jeho rozhodnutí ovlivňoval někdo jiný. Nejčastěji jeho favoritky, především proslulá **markýza de Pompadour** [pompadúr] (žila v letech 1721–1764). I ona podle dobové osvícenecké módy vedla salon, kde se vedle šlechty scházeli učenci a umělci (**patřil k nim i** Voltaire [voltér]). **Hovořilo se zde o různých vynálezech a kritizoval se i neutěšený stav společnosti. K žádným potřebným změnám však za dlouhé vlády Ludvíka XV. nedošlo.**

Začátek vlády **Ludvíka XVI.** (1774–1792) začal velmi slibně, již roku 1774 jmenoval ministrem financí významného filosofa a ekonomu **Jacqua de Turgota** [žaka d tyrgota] (žil v letech 1727–1781). Turgot se snažil dostat vládní výdaje pod kontrolu, chtěl snížit zadluženost státu, zrušil cechovní monopoly, uvolnil omezení obchodu zejména s obilím, zásadní řešení zoufalé finanční situace ale viděl ve zdanění šlechty a církve. Pro odpor privilegovaných stavů byl ale Turgot po dvou letech odvolán. Stejný osud čekal i jeho nástupce schopného bankéře **Jacquesa Neckera** [žaka nekra].

Ludvík XVI. (žil v letech 1754–1793) byl poslední představitel tzv. starého režimu – ancien régime [ansjen režim], jeho nástup provázela řada nadějí, ty však nenaplnil, neměl pro panování potřebné vlohy, byl nerozhodný a o vládu nejevil ani velký zájem. Byl přívětivý, zbožný, ale nejráději trávil čas při jídle, lovu nebo se věnoval zahradničení či domácímu kutilství. Do politiky častěji zasahovala jeho energická manželka, vzdělaná **Marie Antoinetta** [antuaneta], dcera císařovny Marie Terezie, která se už pro svůj rakouský původ netěšila ve Francii velké oblibě, navíc stála v čele skupiny dvořanů, kteří odmítali jakékoliv reformy. Ačkoliv státní dluh dosahoval závratných výšek, královský dvůr odmítl jakkoliv

Ludvík XVI. (na kamejích spolu s manželkou **Maríí Antoinettou**).

omezit své výdaje – i přes prozíravé rady královniných bratrů nikdo nezrušil ani provokující úřad ministra zábavy.

Josef II. okomentoval revoluci roku 1789 výstižně: „*Mému švagrovi se to stalo právem. To se musí stát všem, co nechají vládnout své ministry. Často jsem mu říkával, že k tomu dojde.*“ (Luboš Taraba – Josef II., s. 182)

Co tímto komentářem Josef II. naznačoval?

Proč nebyli Rakušané ve Francii oblíbení?

Polovina královského rozpočtu padla každoročně na splácení úroků z dluhů, další půjčky ale bankéři odmítli dvoru poskytnout. Francie byla nucena v roce 1788 vyhlásit bankrot vzhledem ohromnému státnímu dluhu, který se zásluhou francouzské pomoci Američanům ve válce za nezávislost zdvojnásobil. V letech 1787 a 1788 navíc Francii postihla velká neúroda, po celé zemi byl nedostatek chleba – krátce před revolucí postihl osud žebráků a tuláků celou pětinu národa. Katastrofální stav státních financí bylo možné řešit vypsáním nových daní, k čemuž bylo ale zapotřebí souhlasu všech tří stavů. Na radu svého ministra, znovu povoláného Jacquese Neckera, dal Ludvík XVI. po 175 letech svolat na 1. května 1789 zástupce všech provincií, tzv. **generální stavy**, do Versailles, aby společně hledaly východisko k řešení finanční krize.

Na uspořádání francouzské společnosti se od středověku téměř nic nezměnilo. Obyvatelstvo bylo rozděleno do **tří stavů**. První stav – **duchovenstvo** představoval méně než 1 % obyvatelstva, polovinu z nich tvořili mniši a řeholnice, druhou polovinu pak kněží. Katolická církev měla ve Francii velkou moc, dohlížela na většinu škol, vlastnila více než jednu desetinu veškeré půdy, dostávala navíc nemalé částky z rent, daní a poplatků.

Mezi duchovními byly velké sociální rozdíly, zatímco příjmy vysokých církevních hodnostářů – arcibiskupů, biskupů a opatů, jejichž místa byla nejčastěji obsazována šlechtou, dosahovaly až 100 tisíc franků ročně, farář na venkově musel vystačit s třemi sty franky.

Trvalým zdrojem příjmů církve byl církevní desátek, o jaký poplatek šlo?

Druhý stav – **šlechta**, tvořící méně než 2 % společnosti, disponoval mnoha výsadami, mezi které patřilo např. právo nosit zbraň, právo lovu, byly jim vyhrazeny dobře placené vysoké dvorní úřady a důstojnické hodnosti v armádě.

Podnikání na rozdíl od anglické šlechty považovali francouzští šlechtici za nedůstojné pro urozeného člověka. Stejně jako církev ani šlechta nebyla zcela jednotná, rozdělovala se na dvě skupiny – dvorskou a venkovskou šlechtu. Dvorská šlechta měla vedle příjmů ze svých pozemků také pravidelný plat za svou službu u dvora, naproti tomu venkovská šlechta odkázaná pouze na své pozemky si přepychový život dvorské šlechty nemohla dovolit.

Duchovenstvo a šlechta představovaly tzv. **privilegované stavy**, které byly kromě řady výsad osvobozeny i od placení přímých daní, přestože vlastnili více jak 2/4 všech pozemků v zemi.

Třetí stav představoval všechno zbývající obyvatelstvo, tj. 97 %, převážná většina z nich (20 mil.) byli rolníci, kteří svou prací živili celý stát, byli současně nejchudšími obyvateli Francie a často žili v nesnesitelné bídě.

Vedle státních daní a církevního desátku museli rolníci odvádět své vrchnosti tzv. feudální dávky v naturáliích, robotě nebo v penězích. Život rolníků se v mnoha

Marie Antoinetta (žila v letech 1755–1793)

Jacques Necker (žil v letech 1732–1804) byl ženevský rodák, svou kariéru začal jako bankéř v Paříži, roku 1777 se stal poprvé ministrem financí. Stejně jako předchůdce Turgot viděl jedinou možnou cestu, jak vymanit Francii z dluhů, v důkladné reformě a omezení výdajů, jeho návrh, aby výdaje kontrolovala veřejnost, byl ale zamítnut. Necker roku 1781 odstoupil, jako soukromá osoba krátce na to zveřejnil zprávu o stavu financí, která způsobila velký skandál, neboť veřejnost se poprvé dozvěděla skutečnou výši královských výdajů včetně částky na penze dvořanům a královskou reprezentaci. Bankrot v roce 1788 donutil Ludvíka XVI. povolal Neckera zpět, na nátlak dvora byl ale 11. července 1789 opět odvolán, což přispělo k radikalizaci Pařížanů, pro něž byl Necker symbolem dlouho očekávaných změn. On sám však nebyl přívržencem revoluce, roku 1790 se raději vrátil zpět do rodného Švýcarska.

směrech neustále zhoršoval, pro obživu vlastní rodiny jim po zaplacení všech daní zbývala sotva pětina ze všech příjmů. Situace námezdních pracovních sil ve městech byla v mnoha směrech ještě horší, byli odkázáni na minimální plat, který nestačil ani na základní potraviny, nemocní a staří neměli vůbec žádnou možnost se uživit.

Jak spolu souvisí velké daňové zatížení rolníků a celková zaostalost francouzského zemědělství?

V čele třetího stavu stála pomalu se rodící buržoazie – bankéři, bohatí obchodníci, rejdari velkých přístavů, majitelé manufaktur a inteligence, vzhledem ke svému neurozenému původu však neměli příslušníci třetího stavu možnost podílet se jakkoli na správě státu a kontrolovat stále rostoucí státní výdaje. Zásadní roli sehrála ve třetím stavu inteligence – právníci, lékaři, vědci a umělci, z nichž pocházeli přední osvícenští myslitelé a vůdčí mluvčí třetího stavu.

Rytina z 18. století – karikatura venkovana s prelátem a šlechticem má symbolizovat nerovnost tří stavů ve Francii. Vysvětlete, co přesně tato dobová karikatura odsuzuje.

Požadavky třetího stavu jasně vyjádřil pamflet z ledna 1789, s příznačným názvem „Co je třetí stav?“, jehož autorem byl liberální duchovní a jeden z vůdců revoluce abbé Emmanuel Joseph Siyés [žosef sijés] (žil v letech 1748–1836). K hlavním požadavkům nespokojeného třetího stavu patřilo omezení královny absolutní moci ústavou, zavedení kontroly státních výdajů, zrušení privilegií a daňové nerovnosti, uzákonění občanské rovnosti pro všechny obyvatele Francie.

Od generálních stavů k Národnímu shromáždění

5. května roku 1789 přijal Ludvík XVI. ve Versailles 1140 poslanců z celé Francie. Šlechta vyslala 270 zástupců, duchovní 290 a třetí stav reprezentovalo 580 poslanců. Všichni sledovali své vlastní cíle: šlechta a duchovenstvo se odmítali vzdát svých výsad a platit daně, buržoazie chtěla získat právo podílet se na politické moci, a proto hned na počátku odmítla králův požadavek, aby se ve Versailles jednalo pouze o finančních otázkách. Podle tradice měly generální stavy zasedat ve třech oddělených sborech, z nichž každý měl mít jeden hlas, takže třetí stav mohl být i přes svou početní převahu snadno přehlasován. Zástupci třetího stavu se proto snažili prosadit hlasování nikoli podle stavů, ale požadovali hlasování podle počtu hlasů, neboť zastupovali 97 % obyvatelstva země. Zástupci třetího stavu proto hned na začátku prosadili i přes královny protesty společné zasedání všech tří stavů a 17. června 1789 se prohlásili za **Národní shromáždění**, které je jako jediné oprávněné jednat za celý národ. Přisahali, že se nerozejdou, dokud nebude

Titulní list brožury: **Co je třetí stav?**

... Pokládáme si pouze tři otázky: 1. Co je třetí stav? Všechno! 2. Čím byl dosud v politickém životě? Ničím! 3. Čím chce být? Něčím! ... Třetí stav je úplný národ ... je zatěžován vším, co je skutečně obtížné a všemi službami, zatímco privilegovaný stav se zdráhá je vykonávat. Výnosná a čestná místa jsou obsazena pouze členy privilegovaných stavů. Toto vylučování je společenský zločin a skutečný nepřátelský postoj k třetímu stavu... Co je národ? Je to společnost lidí, kteří žijí pod společnými zákony a kteří jsou zastupováni jedním a týmž zákonodárným shromážděním ... zvláštní práva šlechty, požívající různé úlevy ji vydělují ze společného pořádku a ze společenských zákonů. Tedy udělejme již z vlastního lidu národ s občanskými právy... Stručně řečeno: třetí stav neměl dosud mezi stavy žádné skutečné zástupce, neměl tedy žádná politická práva... Požaduje tedy: 1. Skutečné zástupce mezi stavy... 2. Tolik zástupců, kolik mají ostatní stavy dohromady... 3. Hlasy počítat podle hlav a nikoli podle stavů. Z toho vyplývá, že mimořádné zastoupení vyžaduje změnu ústavy... že toto zastoupení podle ústavy musí být vytvořeno bez ohledu na rozlišování mezi stavy.“

► Co pamflet kritizoval a o co usiloval třetí stav?

vypracována ústava. Suverenitu krále nahradila svrchovanost lidu. Váhavý Ludvík XVI. rezignoval a existenci Národního shromáždění uznal.

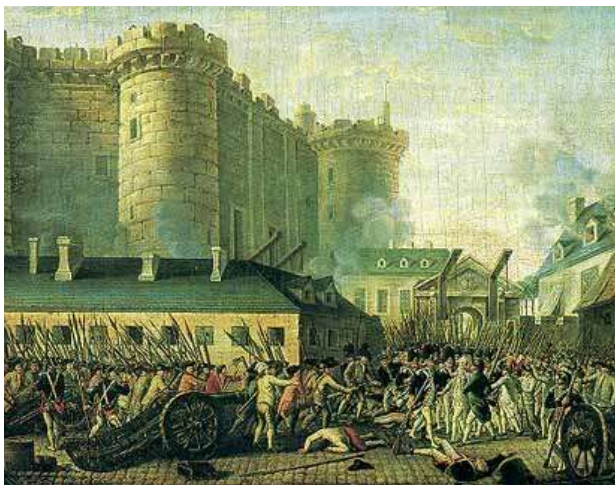

Přísaha v Míčovně – jak ji zachytil revoluční malíř Jacques Louis David [žak luj]. Ludvík XVI. se pokusil pod průhlednou záminkou nezbytné opravy zasedacího sálu shromáždění zástupců třetího stavu rozpustit. Ti si však našli nový prostor – míčovnu ve Versailles určenou ke sportovním hrám. Ve velkém sále bez židlí se zástupci třetího stavu prohlásili za Národní shromáždění. Připojila se k nim i více jak polovina ze všech zástupců duchovních a 50 liberálně smýšlejících šlechticů. 20. června 1789 poslanci (na obrazu obklopují předsedu shromáždění, astronoma Baillyho [bejliho], který na stole přednáší slavnostní slib) složili v sále Míčovny přísahu, že se nerozejdou, dokud nevypracují ústavu.

Pád Bastily

Opozice se zprvu domnívala, že dosáhne svých požadavků pokojným postupem, dohodou s králem a zavedením konstituční monarchie ve Francii – Národní shromáždění se dokonce přejmenovalo 9. července na **Ústavodárné**. Ludvík XVI. se však rozhodl pod vlivem svého okolí toto shromáždění rozehnat armádou. O připravovaném útoku proti Ústavodárnému shromáždění se však dozvěděli Pařížané a povstali na jeho obranu. Ovládli pařížskou radnici a zaútočili **14. července 1789 na obávané královské vězení Bastilu** a dobyli ji. Pád symbolu nenáviděného režimu se stal **počátkem Velké francouzské revoluce**.

Ludvík XVI., který strávil tento den na lovu, komentoval hlášení o událostech v Paříži slovy: „To je tedy vzpoura!“, pohotový dvořan ho však opravil: „Nikoli, Sire, to je revoluce!“

Honore de Mirabeau [onoré d mirabó] (žil v letech 1749–1791) patřil k vysoké šlechtě, již od mládí ale kritizoval krále Ludvíka XVI. a francouzský absolutismus. Ve volbách do generálních stavů úspěšně kandidoval za třetí stav, jemuž se nabídl se slovy: „*Že jsem vzteklý pes? Budiž. Zvolte mne tedy: despotismus a privilegia po mém kousnutí zemřou.*“ Patřil k nejdůležitějším osobám první fáze revoluce, byl skvělým řečníkem. Na královův rozkaz, aby se třetí stav rozešel, odpověděl: „*Pane, jděte říci svému pánovi (Ludvíkovi XVI.), že jsme zde z vůle lidu a že odtud odejdeme jedině před silou bajonetů.*“ Byl zprvu radikálním stoupencem revoluce, v březnu 1791 byl zvolen předsedou Národního shromáždění, stal se dokonce členem klubu jakobínů. Později svůj radikalismus zmírnil a stal se příznivcem konstituční monarchie. Po jeho smrti ho jakobíni prohlásili za zrádce revoluce a nechali jeho ostatky odstranit z Panteónu, Mirabeau měl být zapomenut.

V Paříži se rozšířily pověsti, že se Ludvík XVI. rozhodnul donutit třetí stav k poslušnosti s pomocí armády a že se k Paříži a Versailles stahuje dvacetitisícové žoldnéřské vojsko. 14. července časně ráno vnikli rozhořčení Pařížané násilím do Invalidovny – královské zbrojnice, kde se zmocnili více než dvaceti osmi tisíc mušket a pěti děl. Většina munice však byla uschována v Bastile. Ohromnou pevnost s osmi válcovitými věžemi, 30 metrů vysokými hradbami, obklopenou vodními příkopy, hájilo 80 válečných invalidů a 30 švýcarských gardistů. Bastila byla symbolem královské zvrůle a nikdo se neohlížel na to, že v osudný den v ní bylo jen sedm zcela nepolitických vězňů a několik choromyslných. Po pětihodinovém boji pevnost kapitulovala. Jednou z přibližně 100 obětí bojů byl i velitel pevnosti de Launay [d lónaj], jehož hlavu nabodnutou na kopí nosil rozvášněný dav vítězoslavně ulicemi Paříže.

Zjistěte, které známé osobnosti byly vězněny v Bastile. Který román Alexandra Dumase st. vypráví o jednom urozeném vězni drženém v Bastile?

Roku 1790 získal jeden francouzský podnikatel právo na demolicí poškozené stavby, kterou postupně kousek po kousku rozprodával lačným lovcům suvenýrů.

Co stojí na místě bývalé Bastily dnes?

Jaký význam má dobytí Bastily pro současné Francouze?

Zpráva o dobytí Bastily přinutila krále odvolat vojsko a s výsledky povstání souhlasit. Ve městech začalo vznikat organizované revoluční vojsko – národní gardy – jako záruka pořádku i protiváha žoldnéřů královské armády. V čele pařížské národní gardy stanul populární generál La Fayette [lafajet], hrdina bojů severoamerických osadníků za nezávislost. Stoupenci revoluce se začali zdobit trikolórou.

Revoluce se z Paříže přenesla i na venkov, kde poddaní odmítali poslušnost vrchnosti i odvádění dávek. Na řadě míst obraceli rolníci své zbraně proti šlechtě, docházelo k přepadání a plenění zámků či vrchnostenských kanceláří, kde se archivovaly záznamy o povinnostech poddaných. Ústavodárné shromáždění se v reakci na to rozhodlo odstranit hlavní příčinu selských bouří a 4. srpna zrušilo všechna šlechtická privilegia (mj. i daňová) i osobní závislost poddaných na vrchnosti a uzákonilo rovnost všech občanů před zákonem. Během srpna Ústavodárné shromáždění dále zrušilo i církevní desátky, cechy, či celní poplatky. Začal se postupně naplňovat program třetího stavu. Nejvýznamnějším dokumentem přijatým v této době byla Deklarace práv člověka a občana, která vyhlásila svobodu projevu a náboženského vyznání, přičemž svoboda byla definována jako právo dělat cokoliv, co jinému neškodí. Deklarace označila lid za jediný zdroj moci v zemi, byla vyhlášena rovnost občanů před zákonem i nedotknutelnost soukromého vlastnictví.

Ludvík XVI. se zdráhal usnesení Ústavodárného shromáždění podepsat a povolal do Versailles několik věrných pluků. Radikální poslanci vzbouřili pařížský lid. V říjnu 1789 přitáhl ozbrojený dav pařížských žen doprovázených národními gardisty do Versailles a donutil krále podepsat srpnové zákony. Král se musel přestěhovat spolu s rodinou a celým dvorem do Paříže – do paláce v Tuilerích [tilerijích]. Do hlavního města se krátce nato přesunulo i Ústavodárné shromáždění.

Králův podpis na dekrettech, které rušily starý režim, na špatné hospodářské situaci v zemi nic nezměnil, nový daňový systém nefungoval, takže stát se ocitnul na mizině, ceny potravin neustále stoupaly, zároveň s tím prudce klesala hodnota peněz. Ve snaze čelit

Trikolóra se stala symbolem smíru mezi revoluční Paříží a králem. Vystrašený Ludvík XVI. si na znak smíření připnul na klobouk červenomodrou kokardu v barvách města Paříže; později i k ní přibyla ještě bílá barva rodu Bourbonů.

Deklarace práv člověka a občana byla vydána jako úvod a základ budoucí ústavy. Deklarace vycházela z moderních osvícenských zásad, podle kterých se všichni lidé rodí a zůstávají svobodní a rovni ve svých právech. Každý stát má povinnost práva lidí zachovávat a chránit, veškerá moc pochází z lidu, zákon je pak výrazem obecné vůle občanů.

► Který jiný slavný dokument byl vzorem a inspirací pro Deklaraci?

► Vyhledejte přesné znění Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 a porovnejte ho se současnou Chartou lidských práv.

► Co vzbouřenci nuceným přesídlením krále z Versailles do Paříže sledovali?

► Jakým způsobem si stát podřídil církev v habsburské monarchii za vlády Josefa II.?

prohlubující se finanční krizi byl v prosinci 1790 **zkonfiskován církevní majetek**, z jehož prodeje měl být postupně splácen státní dluh. **Církev přestala být finančně nezávislá a dostala se pod přímou kontrolu státu.**

Duchovní se stali státem placenými úředníky a byli vybíráni volbami. Část zejména vyššího duchovenstva odmítla složit přísahu věrnosti státu a hromadně odcházela do emigrace, mnozí z nižších duchovních vykonávali svou práci na venkově ilegálně a stáli za řadou selských bouří proti novotám, které přinášela revoluce.

Pokračující změny Francii stále více rozdělovaly. Šlechta i duchovenstvo houfně prchaly ze země do ciziny. Odtud vyzývaly Ludvíka XVI. i cizí vlády, aby proti revoluci ve Francii zakročily vojenskou silou. Především v Paříži se začaly vytvářet **politické skupiny**, které reprezentovaly různé vrstvy společnosti s odlišnými zájmy a představami o dalším průběhu revoluce. Velký vliv měli radikální **sansculotti** [sanskiloti], kteří sice teoreticky získali občanská práva, ale ve skutečnosti se jejich postavení příliš nezměnilo, a proto požadovali pokračování revolučních změn. Vedle nich vzniklo několik diskusních klubů, z nichž nejvýznamnější byli **jakobíni**, kteří začali stejně jako ostatní **politické kluby** ovlivňovat veřejné mínění i prostřednictvím tisku.

Pojmenování jakobínů vzniklo podle názvu zrušeného kláštera sv. Jakuba, v jehož knihovně se radikální poslanci pod vedením Maxmiliána Robespiera scházeli.

Komplikovanou politickou situaci vyostřil i **nezdařený útěk** královské rodiny v **červnu 1791**, který připravil **Ludvíka XVI.** o poslední zbytky důvěry a dal za pravdu odpůrcům monarchie. Jakobíni krále veřejně označovali za zrádce národa.

Zatčení královské rodiny po nezdařeném pokusu o útěk (na pozdější britské karikatuře)

Ludvík XVI. se pokusil s rodinou v přestrojení utéct z Paříže a v cizině se chtěl spojit s uprchlou šlechtou a s pomocí Rakouska a Pruska zvenčí skoncovat s revolucí. Jeho pokus o útěk se však nezdařil, 20. června 1791 poznal na hranicích s dnešní Belgií ve Varrenes [varén] francouzského krále podle jeho portrétu vyraženého na mincích – louisdorech – místní poštovní Jean Drouett [žán drué] (později byl vězněn v Brně na Špilberku). Místní revolucionáři vyhlásili poplach, královskou rodinu zatkli a pod ochranou národní gardy ji dopravili do Paříže.

Z jakých důvodů usilovaly Prusko s Rakouskem o porážku revoluce ve Francii?

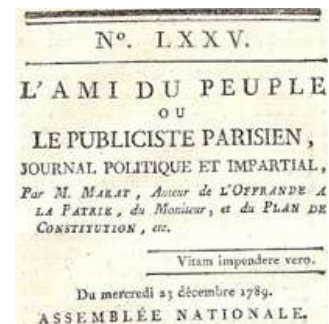
Kterému státu patřilo v této době území dnešní Belgie?

► Srovnejte postup osvíceného císaře Josefa II. s událostmi v revoluční Francii.

Liberté • Égalité • Fraternité
RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

Všeobecným heslem revoluce se stalo motto: **svoboda, rovnost, bratrství**. Svoboda znamenala občanská i politická práva, rovností se myslela rovnost před zákonem, bratrství mělo upevnit jednotu revoluční vůle a stmelovat občany v novém společenském řádu.

Přítel lidu byly jedny z prvních revolučních novin, které založil hrabě Mirabeau. Díky svým článkům získali u pařížského lidu značnou oblibu zejména novináři Desmoulin [demulen] a Jean Paul Marat [žán pól mara].

► Proč se tisk někdy označoval jako „čtvrtý stav“?

► Jaké jiné označení se pro tisk používá v současné době a proč?

Rozptýlily se tak jakékoliv iluze o možnosti národního smíření, král ztratil jakoukoli vážnost a byl dokonce načas zbaven svých vladařských práv.

Francie ústavní monarchií

3. září 1791 byla přijata **nová ústava**, která přeměnila absolutistickou **Francii v konstituční monarchii**, položila základy moderního občanského státu, přetrvala však pouze deset měsíců, tedy kratší dobu než sama vznikala. Ústava zabezpečovala individuální občanská práva, ale i nedotknutelnost soukromého vlastnictví. Král musel přísahat věrnost nové ústavě, podle které stál v čele země jako „král Francouzů“, zůstala mu moc výkonná, velel armádě či jmenoval ministry, veškerá jeho rozhodnutí však byla vázána na souhlas parlamentu, který schvaloval zákony země. Dědičný panovník měl v případě nesouhlasu se schváleným zákonem tzv. odročující veto (mohl platnost přijatých zákonů oddálit až o několik let). V této době se také zavedlo oslovení „občan“.

V nově zvoleném **Zákonodárném shromáždění** měla většinu finanční buržoazie reprezentovaná **girondisty** [žirondysty] díky volebnímu právu, které bylo omezeno pouze na majetné vrstvy (volební právo mělo z 26 miliónů Francouzů pouze 50 tisíc mužů???, 4 mil.). Nový zastupitelský orgán byl ve stálém sporu s králem, na jehož ochranu a obranu jeho práv vystoupilo **Rakousko a Prusko**. Obě země zapoměly na **vzájemné spory** a společně vystoupily **proti revoluci**, zároveň vyzvaly i ostatní státy k intervenci do Francie k obnovení předrevolučních poměrů. Ačkoliv k žádné následné vojenské akci nedošlo, bylo toto **Pilnické prohlášení** ve Francii vnímáno jako nebezpečí ohrožující revoluci. Girondisté v parlamentu prosadili preventivní válku proti „evropským tyranům“ – **20. dubna 1792** byla vyhlášena válka Františku II. jako „králi českému a uherskému“.

Francie však nebyla na válku dostatečně připravena, revoluční armáda byla v rozkladu, chyběli velitelé, více jak dvě třetiny důstojníků dezertovalo a přešlo k nepříteli, nebo byli odstraněni. Vojsko nemělo dostatek zbraní, chyběla výstroj, disciplína byla zcela nedostačující, porážka se zdála být nevyhnutelná. Po řadě neúspěchů revoluční armády s protifrancouzskou koalicí vyhlásilo v létě 1792 Zákonodárné shromáždění heslo „*Vlast v nebezpečí*“. Pod dojmem ohrožení revoluce ze zahraničí začali do Paříže spontánně proudit dobrovolníci z celé země. Do pochodu si zpívali novou bojovou píseň – **Marseillaisu** [marsejézu], která se stala záhy hymnou francouzské revoluce.

Text Marseillaisu vytvořil dvacetiletý důstojník Claude Rouget de Lile[klód rúz d lil] ve Štrasburku v noci z 25. na 26. dubna 1792, přičemž melodie je převzata z oratoria „Esther“ Jeana Baptisty Grisona [žána batysty grysona]. Původně byla určena jako *Zpěv Rýna* francouzské rýnské armádě. V Paříži začali tuto píseň zpívat jako první dobrovolníci z přístavu Marseille [marsej], a proto vešla do dějin jako **Marseillaisa**. V roce 1879 byla vyhlášena státní hymnou Francie.

Vyhledejte s pomocí vyučujícího nebo internetu český překlad textu této písně a zamyslete se nad tím, proč v dnešní době může působit text francouzské státní hymny poněkud nepatřičně.

Proč se podle vás právě tato píseň stala tolik populární?

Francouzská ústava ze září 1791 nebyla první v Evropě. Prvenství náleží polské ústavě, vyhlášené jako Ústava 3. května čtyři měsíce před francouzskou konstitucí. ▶ Jaký byl osud této polské ústavy?

▶ Kteří panovníci podepsali společnou Pilnickou deklaraci?

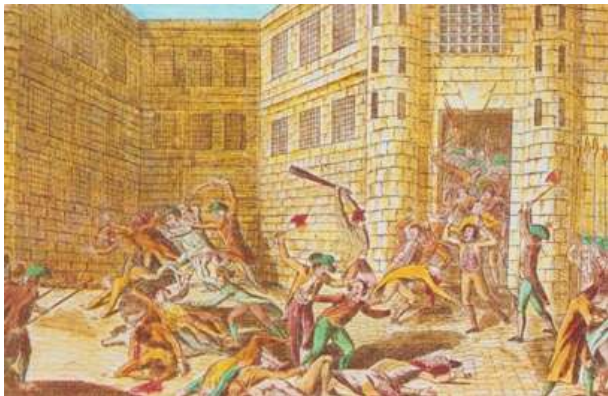
▶ Měli panovníci uvedených zemí na válce proti Francii i osobní zájem?

Pro zvědavé:

▶ Zjistěte, proč se Francie omezila ve svém vyhlášení války pouze na české země a Uhry.

Napjatá situace na hranicích země vyostřila boj přívrženců konstituční monarchie a republiky. Zastánci ústavní monarchie byli na jedné straně nenáviděni dvorem, který byl pro zachování absolutismu, na druhé straně i lidovými vrstvami, které stále více usilovaly o to, aby se zbavily královské moci vůbec. „*Jak může být válka vedena proti králům králem?*“ ptali se na veřejnosti jakobíni. Republikáni nakonec zvítězili. Dopomohl jim k tomu i nešťastný manifest brunšvického vévody, v němž velitel rakousko-pruských armád vyhrožoval srovnáním Paříže se zemí, bude-li ublíženo královské rodině. Výstraha měla právě opačný účinek, prohlášení bylo bráno jako důkaz, že Ludvík XVI. tajně vyjednává proti vlastnímu národu s nepřáteli revoluce. Moci v Paříži se ujala v **srpnu 1792** revoluční rada (komuna), složená převážně ze sansculotů. Ozbrojený dav pak zaútočil na královský palác, **zatkł krále a vydal ho parlamentu**. Zákonodárné shromáždění **pod tlakem pařížské ulice** zbavilo Ludvíka XIV. moci a dalo jej uvěznit. **To byl konec konstituční monarchie**. Dále bylo rozhodnuto vypsát volby do **nového shromáždění přejmenovaného na Konvent, na základě všeobecného volebního práva pro muže**.

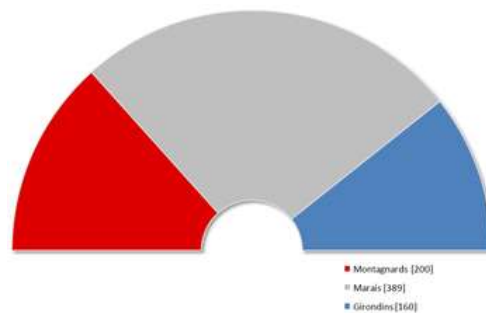
Postup nepřátelských armád reagujících na zatčení krále rozpoutal v Paříži **první velkou vlnu teroru**. Revoluční armáda, oslabená útekem i sabotážemi šlechtických důstojníků, ustupovala. V **hlavním městě** zavládl strach, z **příchodu cizích armád a emigrantů**. Pařížský dav vzal „spravedlnost do svých rukou“, zaútočil na věznice a začal zběsile vraždit vězně z řad kněží, šlechty, **zajaté královské vojáky**. Během několika dní bylo povražděno několik set lidí – „nepřátel revoluce“.

Masakry, které započaly v srpnu, se znovu rozpoutaly v září krátce po té, co nepřátelská vojska obsadila pevnost Verdun [verdén] – vstupní bránu do samotné Paříže.

Francie republikou

V nově zvoleném **parlamentu** měli většinu radikální poslanci. Z jejich iniciativy **Konvent** odhlasoval **21. září 1792** zrušení monarchie a **vyhlásil Francii republikou**. Stalo se tak den poté, co revoluční vojsko zastavilo pruskou armádu **u Valmy** a přinutilo ji k ústupu. Začala **druhá fáze revoluce**. Francie přešla do protiútoků, republikánská armáda obsadila Rakouské Nizozemí, říšské území na levém břehu Rýna, Savojsko a Nice [nys]. Za dva měsíce dobyla více území, než získal Ludvík XIV. za padesát let své vlády. Ve všech okupovaných oblastech Konvent rušil feudální privilegia a povinnosti, nabízel svobodu a rovnost pro všechny občany.

Ze 750 poslanců Konventu bylo jen 286 z nich členy i předchozího shromáždění. I když k jeho vzniku nejvíce přispěli pařížští sansculotti, zasedali v Konventu jen dva jejich zástupci. Rolníci, kteří tvořili 80 % obyvatel Francie, nebyli v novém parlamentu zastoupeni vůbec.

Girondisté, sedávající v Konventu na pravé straně, zastupovali především zájmy průmyslníků, obchodníků a liberální inteligence.

Jakobíni zasedali v hořejších lavicích vlevo, a byli proto zvaní Horou (francouzsky montagnardi [montanardi]). Opírali se o lidové vrstvy, přijali za své i sociální požadavky sansculottů, žádali např. řízené ceny potravin, zvýšení mezd. Síla jakobínů spočívala i v tom, že měli své pobočky po celé Francii. Mezi oběma nejsilnějšími politickými kluby se pohybovala značná část poslanců zasedajících **dolejších lavicích**, kteří se přidávali vždy na tu stranu, která se jim zdála být silnější, proto jsou označováni jako „bahno“.

Právě z doby francouzské revoluce pochází dodnes užívané dělení politických stran. Na levici totiž zasedali radikální poslanci, zatímco v **lavicích napravo od řečniště** rojalisté a umírnění.

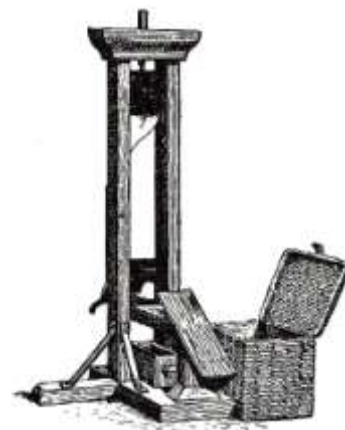
► Které politické strany jsou v současnosti na základě posledních parlamentních voleb zastoupeny v Poslanecké sněmovně či Senátu?

► Které z nich lze označit jako levicové, či pravicové strany a proč?

Územní zisky Francie z let 1791–1795:

Komu patřilo území v okolí Avignonu [aviňonu] do doby, než ho obsadila armáda revoluční Francie?

Toto mechanické zařízení na stínání hlav bylo pojmenováno podle francouzského lékaře Josepha Ignace Guillotina [žosefa giloténa]. Ten při slyšení v parlamentu prosazoval myšlenku, že stejný zločin má stihnout stejná odplata bez ohledu na stav, postavení či urozenost. Před poslanci chválil **gilotinu** slovy: „Pánové, můj stroj vás připraví o hlavu, než byste mrkli okem, a ani to nepocítíte. Mechanismus udeří jako blesk, hlava odletí, krev vystříkne a je po člověku.“

► Proč právě lékař prosazoval gilotinu?
► Zjistěte, kdo byl skutečným vynálezcem francouzské gilotiny.

V Konventu se v boji o moc střetly dvě politicky nesmiřitelné skupiny (frakce) – girondisté a jakobíni. Konvent zpočátku ovládali girondisté, nedokázali však uspokojivě vyřešit stále se zhoršující hospodářskou situaci v zemi, rostoucí nezaměstnanost, zvyšující se ceny a nedostatek potravin. Nejen Pařížany sužoval hlad, což vyvolávalo obecnou nespokojenost. V rozporu s tíživou skutečností girondisté prosazovali volný obchod a ponechávali volný prostor spekulantům, kteří zneužívali nedostatku potravin a základního zboží k vlastnímu obohacování. Vliv radikálních jakobínů usilujících o stanovení maximálních cen potravin postupně sílil. Poté, co vyšlo najevo, že sesazený král udržuje nadále styky s nepřáteli a podněcuje je k vpádu do země, **byl na nátlak jakobínů obžalován a většinou hlasů v Konventu odsouzen k trestu smrti.**

Maximilián Robespierre při obžalobě krále Ludvíka XVI. pronesl následující řeč: „Ale sesazený král v lůně revoluce, která má ještě daleko k tomu, aby byla pevně zakotvena, takový nemůže být zneškodněn uvězněním nebo vypovězením. S bolestí v srdci vyslovuji osudnou pravdu, je lépe, aby zemřel Ludvík, než aby zahynulo sto tisíc poctivých občanů!“

Proč Robespierre zastával přesvědčení, že živý král představuje pro revoluci trvalé ohrožení?

V procesu, který probíhal od počátku prosince 1792 v Konventu, byl **král** shledán vinným a odsouzen k trestu smrti. **21. ledna 1793** byl **jako občan Kapet popraven na náměstí Revoluce (dnes Svornosti)**. Pod gilotinu nakonec skončila o několik měsíců později i jeho manželka Marie Antoinetta.

Zjistěte, jak probíhal proces s králem a později s královnou, jakou měli šanci na obhajobu.

Co se označuje pojmem politický proces?

Pro zvědavé: **Cím se v daném případě Konvent jako legislativní orgán zpronevřil zásadám dělení moci svým odsouzením krále? Zjistěte, ve kterém románu Charlese Dickense vystupuje postava pojmenovaná jako Theresa Defarge a jaké byly její charakterové vlastnosti. Jakou má tento příběh souvislost s touto karikaturou?**

Poprava krále panovníky evropských zemí pobouřila, obavy umírněných, kteří stáli proti králově popravě, se naplnily. K Rakousku a Prusku se připojily další evropské státy – Velká Británie, Španělsko, Spojené nizozemské provincie, německé a

italské státy, později i Rusko. Proti Francii stála téměř celá Evropa, vítězný postup **revolučních** armád se brzy změnil v ústup. Rostoucí hospodářské a sociální problémy vedly na řadě míst Francie k rozsáhlým **protirevolučním** povstáním, největší z nich propuklo v západní Francii **ve Vendée** [vandé]. Rolníci zklamaní tím, že se v průběhu revoluce nijak nezlepšily jejich životní podmínky, byli ke vzpouře proti revoluční Paříži **podněcováni** duchovenstvem a **podporováni** z Velké Británie. Neúspěchy **zahraniční** i **vnitřní** politiky **girondistů** vedly k jejich pádu. Stálý pokles hodnoty peněz, rostoucí drahota a nedostatek potravin **po celé** Francii vyvolávaly stále větší nespokojenost. Znovu ke slovu přišlo násilí a **girondistická** vláda musela **opět** čelit vzbouřené Paříži. 2. června 1793 obklíčilo 80 tisíc Pařížanů spolu s oddíly národní gardy budovu Konventu, který musel na jejich nátlak obžalovat 30 významných girondistů, kteří byli zatčeni a popraveni. Mocí se chopili **radikální** jakobíni, v jejichž čele stál právník **Maxmilián Robespierre** [robspijér] (žil v letech 1758–1794).

Jakobínský revoluční teror

V situaci, kdy na řadě míst Francie propukla **protirevoluční** rolnická povstání a Angličané obsadili přístav Toulon [tulón], zavedl Robespierre **revoluční diktaturu**. Postavil se do čela nově utvořeného **Výboru veřejného blaha**, který **převzal** výkonnou moc v zemi. Výbor řídil obranu země, **zahraniční** politiku, **válečnou** výrobu i zásobování. Výbor vysílal k armádě i do jednotlivých krajů své **zplnomocněné komisaře**. Ti za pomoci jakobínských klubů a nově zřizovaných **výborů bdělosti** převzali **veškerou** moc v zemi. Vězení se plnila skutečnými i domnělými odpůrci revoluce. **Bojem** s vnitřním nepřítelem byl Konventem pověřen **Výbor veřejné bezpečnosti**, který dohlížel i na policii. Revoluce se přeměnila v jakobínskou diktaturu, která **v červenci 1793 po zavraždění Marata** rozpoutala **revoluční teror**, jehož cílem bylo zcela zničit nepřátele revoluce. Země se ocitla v totální válce. Kdo nemohl bojovat, vyráběl zbraně, ženy se staraly o raněné a nemocné. Jakobíni vydali *dekret o podezřelých*, podle něhož zatýkali své odpůrce a soudili je před revolučními soudy. Pronásledováni byli nejen stoupenci krále a odpůrci jakobínské politiky, ale i ti, kteří měli jiné názory, nebo projevíli málo nadšení pro revoluci. Lidé hledali skryté nepřátele revoluce a vzájemně se udávali.

Tvrdá opatření měla úspěch, jakobínům se podařilo potlačit lokální vzpoury i povstání ve Vendée. Díky neúprosnosti vojenských komisařů a vyhlášení všeobecné **branné povinnosti** (do armády museli **narukovat povinně** muži ve věku 18–25 let) se francouzské revoluční armádě, vedené schopnými a revoluci oddanými důstojníky podařilo na přelomu let 1793 a 1794 **vytlačit nepřitele** za hranice země.

Jakobínskou moc z počátku podporovaly nejen střední vrstvy obyvatelstva, ale i lidové masy. V jejich prospěch jakobíni přijali řadu opatření. Zrušili **veškeré** feudální dávky bez náhrady, zabavili půdu emigrantům a rozprodali ji rolníkům, obecní půdu rozdělili potřebným. Přijali zákon, který určoval nejvyšší možné ceny zboží, stanovili ale i horní hranici dělnických mezd. Spekulace s potravinami se trestala smrtí. Revoluční oddíly zabavovaly na venkově **nadměrné zásoby** potravin. Byl zaveden nový revoluční kalendář, **zakázané** katolické náboženství měl nahradit kult Rozumu.

Maratova smrt (od Jacques Louise Davida)

Jean Paul Marat (žil v letech 1743–1793) byl povoláním lékař, který se proslavil svými články v novinách „Přítel lidu“. 13. července ho v jeho bytě navštívila Charlotta Cordayová [šarlota kordajová] (žila v letech 1768–1793). Marat, který trpěl lupénkou a pro zmírnění bolesti často odpočíval ve vaně, byl mladou dívkou zavražděn (na obr. od Paula Baudryho [] níže).

Cordayová tím chtěla pomstít své popravené girondistické přátele a zastavit revoluční teror, jehož hlavním strůjcem byl právě Marat. Z něj však nechtěně učinila mučedníka revoluce a jeho smrt se stala záminkou pro další vlnu teroru.

► Které z významných osobností francouzské kultury, či vědy skončily stejně jako Marie Antoinetta (popravena 16. října 1793) pod gilotinou?

► Připravte si referát, v němž přiblížíte, na jakých principech byl založen revoluční kalendář a proč nebyl většinou obyvatelstva přijat.

► Vysvětlete výrok „*revoluce požívá své děti*“ a dokažte jej na konkrétním příkladu z období Velké francouzské revoluce.

Revoluční teror však neustával, pod gilotinou nakonec skončili i někteří významní jakobíni. Popraveni byli na příkaz Robespiera jak ti z jakobínů, kteří chtěli ukončit revoluční teror, tak i ti, kteří jej chtěli ještě více vystupňovat. Tehdy moc Robespiera dosáhla vrcholu. Popravy předáků revoluce neměly u veřejnosti žádný ohlas, lidé byli ustavičnými popravami už unaveni. V Paříži vládla atmosféra strachu a násilí. 10. června 1794 přijal Konvent na nátlak Výboru veřejného blaha nekompromisní zákon o podezřelých, který zrušil i výslech a vyloučil svědky i obhájce ze soudního procesu, revoluční tribunál mohl volit pouze mezi propuštěním obviněného, nebo trestem smrti. Proti rozsudku nebylo odvolání a popravovalo se ihned. Za pouhých 50 dnů Robespierovy hrůzovlády zahynulo na popravištích více lidí než za celý předchozí krvavý rok.

Po vítězství u Fleurus [flér] 26. června 1794 přešla Francie do ofenzívy a její armády vstoupily opět do Rakouského Nizozemí a do Porýní, revoluční teror tím pozbyl smysl. Po roce hrůzovlády se sám Robespierre stal obětí násilí, které rozpoutal, 27. července 1794 byl na příkaz Konventu zatčen a následujícího dne byl bez soudu spolu se svými nejbližšími spolupracovníky popraven. Pod gilotinou skončilo i 70 členů pařížské komuny. **Jakobínská diktatura** definitivně skončila, začala doba direktoria, které vystřídalo u moci obávaný a nenáviděný Výbor veřejného blaha.

Maximilián Robespierre (žil v letech 1758–1794) postupně ztratil podporu pařížských sansculottů i venkovské chudiny. Vyčítali mu zavedení Kultu nejvyšší bytosti, za jehož velekněze se prohlásil on sám. V Konventu se proti němu semkla „bažina“, která se obávala každého Robespierova vystoupení v Konventu, po němž vždy došlo k hromadnému zatýkání a následným popravám. 27. července 1794 se dopustil Robespierre osudové chyby, obvinil všechny poslance Konventu z úplatnosti. Vyděšení poslanci se rozhodli rychle jednat a vydali na Robespiera i jeho nejbližší spolupracovníky zatykač. K zatčení Robespiera došlo na pařížské radnici (viz obr. vpravo). Pařížané přivítali popravu neúplatného revolucionáře stejnými výkřiky, jakými provázeli před více jak 18 měsíci popravu Ludvíka XVI.: „Ať žije republika. Pryč s tyranem!“

Otázky a úkoly:

1. Jaká byla situace v předrevoluční Francii a co z toho vedlo k vypuknutí Velké francouzské revoluce?
2. V čem spočíval význam Deklarace práv občana a člověka?
3. Které politické kluby měly největší vliv na průběh revoluce ve Francii a v čem se lišily?
4. Na které fáze lze rozdělit vývoj ve Francii v letech 1789–1794 a co pro ně bylo typické?
- 5.

Napoleon Bonaparte prvního velkého vojenského vítězství dosáhnul 19. prosince 1793, když vyhnal Angličany z Toulonu. Díky tomuto úspěchu se z neznámého kapitána dělostřelectva stal ve 24 letech generálem.

Slovníček pojmů:

abbé
deklarace
girondisté
manifest
roajalista
sansculoti

Knihovnička:

Terry Deary – Francie (Děsivé dějiny)
John Farman – Francouzská revoluce (Historie letem světem)
Albert Zacharovič Manfred – Tři podobizny z doby Velké francouzské revoluce (Rousseau, Mirabeau, Robespierre)
Daniela Tinková – Francouzská revoluce

Filmotéka:

Danton, režie: Andrzej Wajda (1983)

Francouzská revoluce (La Révolution française), (TV seriál), režie: Richard T. Heffron, Robert Enrico (1989)

Marie Antoinette – z trůnu na popraviště (Vom Thron zum Schafott) (dokument, 2005)

Noc ve Varennes (La Nuit de Varennes), režie: Ettore Scola (1987)